

SİYASETE RİAYET ETMEK, BANİLİKTEN VAZGEÇMEK: DULKADIRLI BEYİ ŞEHSUVAROĞLU ALİ BEY'İN HACİBEKTAŞ CUMA CAMİSİ*

Ayşe BUDAK**

Öz

1515 yılında kısmen, 1522 yılında ise tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmış olan Anadolu Beylikleri'nden Dulkadirliilerin son yöneticisi olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Hacibektaş'ta inşa ettirdiği Cuma Camisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. 1515-1522 yılları arasında beyliğin başında bulunan Şehsuvaroğlu Ali Bey'in inşa ettirdiği bilinen iki yapı mevcuttur. Bunlardan ilki 1519 tarihli Hacı Bektaş Tekkesi içinde bulunan Balım Sultan Türbesi, ikincisi ise 1520 yılında inşa ettirilmiş olan Hacibektaş Cuma Camisi'dir. Ali Bey'in bâniliğinde etkili olduğu düşünülen siyasi koşullar, Dulkadirli-Osmanlı ilişkileri ile Yavuz Sultan Selim ve Ali Bey'in ilişkilerine de değinilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı bâninin aynı yerleşim yerine inşa ettirdiği yapılara olan yaklaşım farkları, her iki yapının kitabelerinden hareketle yorumlanmıştır. Ali Bey'in Yavuz Sultan Selim karşısında geri plana aldığı bâniliğinin, Dulkadirli-Osmanlı Beylikleri temel alınarak, Ali Bey ve Yavuz Sultan Selim'in yaşadığı dönem öncesi ve sonrasında diğer beylikler arasında var olup olmadığına da değinilmiştir. Şehsuvaroğlu'nun Hacibektaş'ta inşa ettirdiği camiye ilişkin sanat tarihi yazımında görülen karışıklıklara, arşiv belgelerinden ve yapıların plan özelliklerinden hareketle açıklama getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dulkadirliiler, Cuma Camisi, Hacibektaş, bânilik, mimari

OBEYING POLITICS, ABANDONING PATRONAGE: DULKADIRLI GOVERNOR SEHSUVAROGLU ALI BEY'S HACIBEKTASH FRIDAY MOSQUE

Abstract

The Friday Mosque, which was constructed in Hacibektash by Şehsuvaroğlu Ali Bey, the last governor of one of the Anatolian Principalities which were centralized partially at 1515 and wholly at 1522 in the Ottoman Empire, is the subject matter of this study. Two major constructions are known to be constructed by the governor Şehsuvaroğlu Ali Bey who ruled the Dulkadirli Principality between 1515-1522. The first of these constructions is the Balım Sultan Shrine, which is located in the 1519 dated Hacı Bektaş Dervish Lodge and the second one is the Hacibektash Friday Mosque,

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.02.2016, Kabul Tarihi: 03.06.2016

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, aysebudak@nevsehir.edu.tr

DOI: 10.12973/hbvd.79.202

which was constructed in 1520. The political conditions thought to be effective on Ali Bey's patronage were aimed to be clarified within the perspective of Dulkadirli-Ottoman and Yavuz Sultan Selim-Ali Bey relations. Different approaches towards same patron's different constructions in the same settlement were interpreted based on the inscription of each construction. Selecting the Dulkadirli-Osmanlı Principalities as baseline, whether the patronage of Ali Bey, which was taken to the background in the face of Yavuz Sultan Selim, took place among the other principalities before and after the eras in which Ali Bey and Yavuz Sultan Selim lived were also mentioned in this study. The confusion in the art history writings about the mosque which was constructed in Hacibektaş by Şehsuvaroğlu was aimed to be clarified based upon the archive records and the constructions' plan details.

Keywords: Dulkadirli Principality, Friday Mosque, Hacibektaş, patronage, architecture

1. Giriş:

İkinci kuşak Anadolu Beylikleri'nden Dulkadiroğulları, 1337-1522 yılları arasında hâkimiyet sürmüş Türkmen beyliğidir. Beyliğin merkezi Maraş ve Elbistan olup Harput, Kırşehir, Bozok, Sivas, Kayseri ve Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar olan alanda hüküm sürmüşlerdir (Yinanç, 1994: 553-554). Dulkadirli çesitli kereler Memlûklü ve Osmanlı Devletlerinin hâkimiyeti altına girmişlerdir.

Anadolu'da çok merkezliliğin Ramazanoğulları ile birlikte son iki temsilcisinden biri olan Dulkadirli, Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil edilmiştir. 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in Safevilerle yaptığı Çaldıran Savaşı'nda, Dulkadirli Beyi Alaüddevle Beyin Yavuz Sultan Selim'e yardım etmemesi, hatta Osmanlı ordusunun artçı birliklerini vurarak işelerine el koyması üzerine, Çaldıran Savaşı dönüşü bu beylik Yavuz tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dâhil edilmiştir. Merkezi Maraş olmak üzere bir "Dulkadir Beylerbeyliği" kurulduğu ve başına da "Paşa" unvanıyla Şehsuvaroğlu Ali Bey'in getirildiği (Öztuna, 2006: 66) ifade edilmekle birlikte, Beyliğin 1515 yılında kısmen Osmanlı Devleti'ne bağlandığı, 1531 yılında ise Dulkadir Beylerbeyliği'nin kurulduğunu iddiaları da vardır (Altınöz, 2005: 435). Şehsuvaroğlu Ali Bey'in 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde öldürülmesinin ardından Dulkadirli toprakları kalıcı olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştır.

2. Son Dulkadirli Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey

Yavuz Sultan Selim tarafından Dulkadirli Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması ile Beyliğin başına getirilen Ali Bey, Dulkadirli Beyi Şehsuvar Bey'in oğludur. Şehsuvar Bey Dulkadirli üzerindeki Memlûklü hâkimiyetine karşı bu beyliği kendi hâkimiyeti altına almak isteyen Fatih Sultan Mehmed tarafından beyliğin başına getirilmişti (Yinanç, 1994: 555). Şehsuvar Bey, Memluk Sultanı Kayıtbay

tarafından 1472 yılında idam ettirilmiş ve beyliğin başına da Şahbudak Bey getirilmiştir (Yinanç, 1994: 555). Ali Bey, babası Şehsuvar Bey'in 1472 yılında öldürülmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetine girmiştir. Ali Bey, 1515 yılında Dulkadirli Beyliği'nin başına getirilmeden önce sancak beyi olarak Osmanlı'ya hizmet etmekteydi (Mordtmann, Menage, 1991: 240).

Yavuz, Memlûklularla ikili ilişkilerini geliştirmek için Sultan Gavri'ye 1516 yılında yazdığı mektupta, Alaüddeve'nin yerine getirdiği Şehsuvaroğlu Ali Beyi onaylamazsa değiştirebileceğini söyler (Emecen, 2010:200). Bu mektuptan anlaşıldığı üzere Yavuz'un Ali Bey'e bakışı, bağımsız Dulkadirli Beyi değil, Yavuz'un isteği ile değiştirilebilir bir yönetici olmasıdır. Buna karşılık Ali Bey'de Osmanlı'ya bağlı bir yönetici gibi davranmış, Yavuz'un Mısır seferine yardımcı olmuş, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarına da bizzat katılmıştır (Yinanç, 1994: 556).

Dönemin çağdaş yazarlardan İdris-i Bitlisi, Mercidabık Savaşı'nı anlatırken, Ali Beyi Dulkadir memleketinin meliki, sultanın yetiştirdiği bir hizmetkâr ve yiğitliğiyle çağında parmakla gösterilen bir bey olarak tanıtmaktadır (Kırlangıç, 2001: 311). Dönemin çağdaş bir yazar tarafından "sultanın yetiştirdiği bir hizmetkâr" olarak tanıtılması Ali Bey'in yaşadığı dönemde Yavuz Sultan Selim'e olan bağlılığının/bağımlılığının işareti olarak değerlendirilebilir. Dulkadirli topraklarında yaşarken daha sonra Manisa civarına göç eden yörükler vardır. Günümüzde varlığını Manisa Dağı civarında sürdüren "sancaklı" yörüklerine mensup kişiler arasında "Ali Bey" adının kullanımına dair yapılan çalışmada; "Ali Bey" adının özellikle zayıf ve yetim çocuklara konulduğu, Ali Bey'in bir lakap gibi kullanıldığı ve son Dulkadirli Beyine olan sevginin devam ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Zayıf bebekleri bu ad ile anarak ileride Dulkadirli Beyi Ali Bey'e benzeyip yiğit ve cesur olmalarını istemektedirler (Özer, 2011: 309). Zira Ali Bey, babası Şehsuvar Beyin 1472 yılında öldürülmesinden sonra babasız ve korunmasız kalmasına rağmen 1515 yılında beyliğin başına geçmeyi başarmıştır, bu olayın günümüzde sancaklı yörüklerin zayıf çocuklara "Ali Bey" adını vermesine ilham olduğu düşünülmektedir (Özer, 2011: 309).

Yaşadığı dönemden günümüze kadar Ali Bey için çizilen portre, dezavantajını (babasının öldürülmesi nedeniyle) avantaja çevirdiği ve bunu da Yavuz Sultan Selim sayesinde sağladığı şeklinde özetlenebilir. Ali Bey'in Yavuz Sultan Selim'e olan bağlılığının göstergelerinden biri de onun için bir "Selimname" kaleme aldırmasıdır. Ali Bey kendi hizmetinde bulunan Şükri-i Bitlisi'den, İskender'den daha büyük gördüğü Yavuz için Ahmedi'nin İskendername'si gibi bir eser yazmasını talep eder (Argunşah, 1997: 5). Bitlisi, Selimname'sinin ilk nüshasını Ali Bey'in anlatımları ve kendi gözlemlerine dayanarak 1521 yılında tamamlar (Argunşah, 1997: 5). 1522 yılında Ali Bey'in ölümüyle Koçi bin Halil'in hizmetine giren Bitlisi, eserini ona sunar. Koçi Bey eserde tarihi yanlışlıklar olduğunu ve bunun Şehsuvaroğlu'nun Yavuz'un

halini bilecek kadar ona yakın olmamasından, olayları başkalarından dinlemesinden kaynaklandığını söyler. Bitlisi, 1523-1524 yıllarında Koçi Bey'in anlatımlarına göre eserini yeniden yazar (Argunşah 1997: 5-6). Bitlisi'nin eserinde Ali Bey'in (ki Bitlisi'nin hamisidir ve kitabın yazılması işini veren ilk kişidir) önemli bir ağırlığa sahip olmaması da bu nedenden kaynaklanmış olmalıdır.

Ali Bey'in Osmanlı yöneticileri ile iyi ilişkileri; Celali İsyanlarına adını veren Celal ile Canberdi ayaklanmalarının bastırılmasındaki yardımcılarıyla sürmüştür. 1521 yılında Canberdi ayaklanmasının bastırılmasındaki başarısının gururunu arttırdığı ve söz dinlemez hale geldiği iddia edilmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 296). Bu tarihlerde, Yavuz Sultan Selim gibi güçlü imaja sahip bir padişahın ölmüş olduğu ve bu durumun Ali Bey'de tam bağımsız bir beyliğe sahip olma duygusu uyandırmış olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ferhad Paşa da, Ali Bey'in bağımsızlık peşinde olduğunu ileri sürmüştür (Atalay, 2008: 88). Bu tarihlerde Osmanlı'nın Ali Bey'i "sancak beyi" olarak görmesine karşılık, kendisi bağımsız bir beyliğin hükümdarı gibi hareket etmekteydi (Gökhan, 2013: 25). Ali Bey'in, Maraş'ta bulunan Osmanlı tahrir memurunun öldürülmesini araştırmaya gelen müfettişleri öldürtmesi sonun başlangıcı olmuştur (Gökhan, 2013: 25) ve beyliğin toprakları 1522 yılında Ali Bey'in öldürülmesiyle tamamen Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir.

Dulkadirilerin başkenti önce Elbistan iken daha sonra Maraş başkent olmuş ve ortadan kalkıncaya kadar beyliğin başkenti olmaya devam etmiştir (Yinanç, 1994: 556). Yavuz Sultan Selim döneminde Dulkadirli Beyi Ali Bey'in inşa faaliyetlerini sürdürdüğü görülür. Şah İsmail tarafından 1505 yılında yıktırılan Elbistan Ulu Camisi'nin, Ali Bey tarafından yeniden inşa ettirildiği iddiaları bulunmaktadır (Gündoğdu, 1986: 23-24). Ali Bey, Hacibektaş'a iki adet yapı inşa ettirmiştir. Bunlardan ilki Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi içinde bulunan ve 1519 yılına tarihlenen Balım Sultan Türbesi diğeri ise 1520 yılında inşa ettirilen Hacibektaş Cuma Cami'sidir. Ali Bey'in imar faaliyetleri için kendi başkentinden uzak bir yerleşim olan Hacibektaş'ı tercih etmesinin nedenleri ise sorgulanabilir. Ali Bey'in Bektaşilikle kişisel bağı ve Balım Sultan'la yakın ilişkileri olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye ise ulaşılamamıştır.

3. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in Hacibektaş'ta İnşa Ettirdiği Yapılar

3.1 Balım Sultan Türbesi

1485 tahrir kayıtlarına göre Hacım Köyü (günümüz Hacibektaş'ının temeli ni oluşturan köy) toplam 700-800 kişilik nüfusa sahipken, 1526 yılında 1100-1200 kişilik bir nüfusa sahiptir, (Şahin, 1986: 33-34). 1526 yılında bölgenin nüfusundaki artış yerleşimin büyümeye devam ettiğini gösterir. 16. yüzyılın ilk yarısında Bektaşiliğin merkezinin, siyasi gündemde de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde, Şah İsmail Anadolu'da yoğun bir biçimde Şii faaliyetler göstermiştir ve bu tarihlerde Bektaşî tarikatının başında Balım Sultan bulunmak-

tadır. Balım Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra ikinci pir olarak kabul edilmektedir. Yaşadığı döneme dair doğrudan kendisine ilişkin herhangi bir belge bulunmaz (Ocak, 1992: 17). Balım Sultan'ın Hacı Bektaş soyundan gelip gelmediğine dair tartışmaların yanı sıra, kendisinin Dimetoka'da bulunan Bektaşî Tekkesi Kızıl Deli Zaviyesi'nin başında bulunduğu rivayetleri de vardır. Diğer bir rivayetse yine Dimetoka Kızıl Deli zaviyesi ile (Dimetoka'da doğduğu için) yakınlık kuran II. Bayezid'le, Balım Sultan'ın tanışıklığına ve bağlarına dairdir (Ocak, 1992: 18). Aynı rivayete göre Safevi propagandası Anadolu'da faaliyet göstermeye başladığı zaman Bayezid, Balım Sultan'ı Dimetoka'dan Hacı Bektaş dergâhının başına getirmiştir (Ocak, 1992: 18). Bayezid'in Balım Sultan'ın müridi olduğuna da inanılıyordu (Ocak, 1992: 18). 16. yüzyılın ilk yarısında Sünni ortodoksiyi kuvvetlendirmek, kendi kimliğini "kâfirlere" ve "zındıklara" karşı şeriatın savunucusu olarak tanımlayan Osmanlı Devleti'nin resmi din politikası haline gelmiştir (Necipoğlu, 2013: 58). Osmanlı Devleti 1501 yılında resmi olarak Balım Sultan'ı tarikatın başına getirerek; Bektaşîlerin, Kızılbaşlar gibi Safevi yanlısı olmak yerine Osmanlı yönetiminin yanında kalmayı tercih etmelerini sağlamışlardır. I. Selim'in Çaldıran'da Şah İsmail'i yenilgiye uğratmasından sonra Osmanlı Devleti kendi coğrafyasındaki Şiiliği ve "heterodoks" dervişleri kontrol altına almaya çalışmıştır (Necipoğlu, 2013: 58). Balım Sultan'da 15. yüzyıldan itibaren Bektaşîlik üzerinde etkileri görülmeye başlanmış Şii ve Hurufî unsurları Bektaşîlik bünyesinde uygun bir şekilde kaideleştirmeyi başarmış, Safevi propagandası ile politize olmasına imkân tanımamıştır (Ocak, 1992: 18).

Şeyh Cüneyd Halep'e kadar inip Dulkadirli Türkmenleri arasında faaliyette bulunmuştur. Bundan yıllar sonra, Şah İsmail Safevî Devleti'ni kurarken, Dulkadir Türkmenlerinden birçok aşiretin kendisine yardımcı olduğu İran ve Osmanlı kaynaklarında doğrulanmaktadır. Bununla birlikte Dulkadir bölgesinden "Şah'a koşan" binlerce Türkmen tersine bir göç başlatmıştı (Döğüş, 2012: 370). Alaüddevle Bey'in ilk başlarda buna karşı çıkmaması, kızılbaş-sünnî ayrımı konusunda bir kaygı yaşamaması, hatta kızını isteyen Şah İsmail'e önce evet demesi, ardından değişen koşullar nedeniyle hem Safevî ülkesine göçlere karşı çıkması hem de kızını Şah İsmail'e vermekten vazgeçmesi (Döğüş, 2012: 370), bu dönemin kızılbaş-sünnî ilişkilerinin ne kadar değişken olduğunun kanıtıdır. Dulkadirli Beyi Alaüddevle'nin Safevî politikasının aksine, Şehsuvaroğlu'nun Safevî propagandası karşısında Osmanlı Sultanı'nın Bektaşî Tekkesinin başına getirdiği Balım Sultan için türbe yaptırması, tamamen Osmanlı yanlısı bir siyasi tutumdur. Balım Sultan için inşa ettirdiği türbenin kitabesinde Dulkadirli Beyi "emirü'l-âli" yani "büyük emir" olarak nitelendirilir (Fotoğraf1-2). Kitabenin metni: "*Bina hazihi kubbetü'ş-şerifetü'l-emirü'l-Ali Ali Bey b. Şehsuvar Bey likutbi'l-evliya ve hulasetü'l-budala Hızır Bali b. Resul Bali b. Hacı Bektaşî'l Horasani Nurullah-i mergadifihim sene hamse ve ısrintis'amie. 925 (1519)*" (Tütüncü, 2011: 146) şeklindedir. Balım Sultan'ın, Hacı Bektaş-ı Veli soyundan olup olmadığı

kesin olmasa da kitabe Balım Sultanı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyuna dayandırır. Kitabeye göre özet bir şecere ile Balım Sultan Hacı Bektaş'ın oğlu Resul Bali'nin oğludur. Balım Sultan'ı Hacı Bektaş soyuna dayandıran bu ifade, Osmanlı Sultanı'nın Balım Sultan'ı Hacıbektaş Tekkesi başına getirmesini de meşrulaştırır. Balım Sultan Türbesi tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Plan açısından Eyvan Tipi Türbeler grubu içinde değerlendirilmektedir (Gündoğdu, 1986: 55). Üç bölümden oluşan türbede ilk olarak sütunlu giriş revakı görülür. Ortada iki devşirme sütuna dayanan yanları kapalı bu mekân eyvan biçimindedir.

Fotoğraf 1: Balım Sultan Türbesi

Fotoğraf 2: Balım Sultan Türbesi İnşa Kitabesi

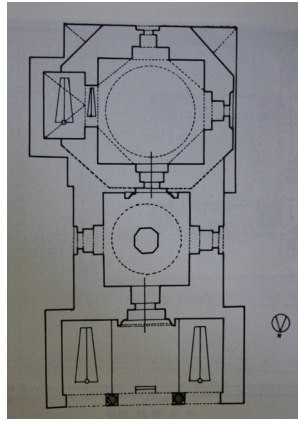
Orta bölüme girişi sağlayan basık kemerli taç kapıda geometrik bezemeler dikkati çeker. Asıl türbe mekânı ile eyvanlı ön giriş mekânının arasında bulunan bu ara mekan içten küçük bir kubbe ile örtülü olup dıştan üst örtü düz dam biçimindedir (Fotoğraf 3). Ara mekândan sonra iki basamakla çıkılan asıl türbe mekânına ulaşılır. Bu bölümün kapısı yine geometrik formlu bezemeye sahiptir. Asıl türbe kare kaideli ve sekizgen gövdelidir (Fotoğraf 4). Bu bölüm içten kubbe dıştan ise pramidal külahla örtülüdür. Ara mekân ve asıl türbe mekânları ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Türbenin asıl mekânı ile ara mekânda görülen kalem işi bezemeler ise yenilenmiştir. Kalem işi tekniğinde yapılmış rumi ve palmet motiflerinin yanı sıra barok karakterli iri yaprak ve çiçek buketleri dikkati çeker.

Fotoğraf 3: Balım Sultan Türbesi Orta Mekân Üst Örtüsü

Fotoğraf 4: Balım Sultan Türbesi

Plan 1: Balım Türbesi (H. Gündoğdu'dan)

3.2 Hacıbektaş Cuma Camisi

Cuma Camisi olarak bilinen yapı, Hacıbektaş ilçesinde, Hacı Bektaş Tekkesinin iki sokak altında Savat Mahallesi'nde bulunmaktadır. Cami, Bektaş Tekkesi ile ilişkili mekânlardan "Kadıncık Ana Evi" yakınında yer alır. Kadıncık Ana Evi, evlenmemiş dervişlerin merkezi olduktan sonra (bu uygulama Balım Sultan tarafından başlatılmıştı) Balım Evi olarak adlandırılmıştır (Görkay, 2005: 187).

Cuma Camisinin Dulkadirli Beyi Ali Bey tarafından 1520 yılında inşa ettirildiği harim giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeden anlaşılmaktadır (Fotoğraf 5-6). Kitabenin metni: "*Benâhâze'l-mescid fi eyyâmisultâni'l-a'zam Selim Şâh bin Bâyezid Hân Ali bin Şehsuvâr Bek fi sene 926*" (Koşay, 1925: 375) biçimindedir. Yani mescit Şehsuvar Bey oğlu Ali tarafından, Bayezid Han oğlu ulu sultan Selim Şah zamanında inşa ettirilmiştir. Caminin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabenin, yapı izlerine bakılarak üzerinde bulunduğu yapının orijinal kitabesi olduğu iddia edilebilir. Zeynep Yürekli Görkay'da kitabenin yapının orijinal kitabesi gibi görüldüğü kanaatindedir (Görkay, 2005: 182). Cami, doğu-batı doğrultuda dikdörtgen plana sahip olup, mihraba dik üç şahınlıdır (Plan 2). Caminin doğu cephesinde iki yığma ayak üzerine atılan kemerlerle revaklı bir son cemaat yeri bulunur. Son cemaat yerinin kuzeyine kaydırılmış basık kemerli kapıdan harime girilir. Harim ion tarzı iki adet büyük sütun başlığına kuzey-güney doğrultuda atılan sivri kemerle mihraba dik üç sahuna ayrılmıştır. Sütun başlıklarının herhangi bir kaide üzerinde bulunmayıp doğrudan zemine oturtulması nedeniyle harimi bölen kemerler zemine oldukça yakındır (Fotoğraf 7). Sahınların üzeri beşik tonozla örtülüdür. Tonozlara doğu batı doğrultuda atılan sıralı kemerler görülür. Yarım daire niş biçimindeki mihrapta süsleme elemanları bulunmaz, yapıda bulunan minber ise yenidir. Yapının aydınlatması, kuzey cephede bulunan üç, güney ve batı cephelerde bulunan ikişer adet mazgal formulu pencere ve doğu cepheye açılan bir adet dikdörtgen formulu pencere aracılığı ile sağlanmaktadır. Kabayonu ve moloz taşla inşa edilen yapının güneydoğu köşesinde kesme taştan inşa edilmiş köşk minaresi bulunur. Harimde kullanılan devşirme malzemenin yanı sıra yapının dış cephesinde ve köşelerde de yine devşirme mermer ve arşitrav parçaları görülmektedir (Fotoğraf 8). Üzerinde kitabesi bulunmasına karşılık, Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi içindeki cami ile karıştırılan Hacıbektaş Cuma Camisi, plan açısından da Osmanlı cami planlarından ziyade Dulkadir Beyliği mimarisine yaklaşmaktadır. Her ne kadar bu camiye, Dulkadir Beyliği mimarisi ile ilgili yapılmış bir çalışmada (Gündoğdu, 1986) yer verilmesi de plan yerleşimi bakımından Dulkadirli mimarisi örneklerinden Bahçe Ağca Bey Camisi ve Maraş Hatuniye Camisi ile benzerdir. Bu caminin Dulkadirli mimarisinde en çok yaklaştığı örnekse Maraş Haznedarlı Camisi'dir. Yapım tarihi ve banisi bilinmeyen Haznedarlı Camisi'nin beyliğin başkentinin Elbistan'dan Maraş'a taşınmasının ardından, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği düşünülmektedir (Bayburtluoğlu, 2006: 245).

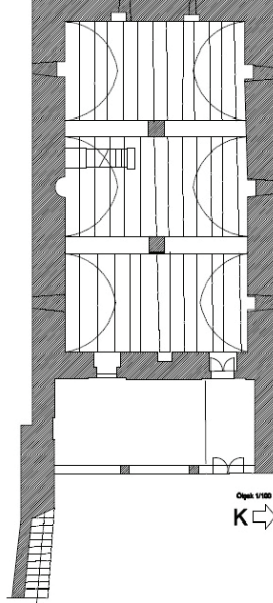
Hacıbektaş Cuma Camisi'nin tonozlarında kullanılan ve "kemerli-tonoz" olarak adlandırılan uygulama, genellikle İç Anadolu bölgesine özgüdür. Nevşehir ve çevresindeki yapılarda sıkça tekrarlanan bir uygulamadır. Bölgede yer alan Selçuklu yapılarının yanı sıra Osmanlı dönemi yapılarında da uygulanmıştır. Avanos Alaaddin Cami, Avanos Orta Mahalle Cami, Nevşehir Orta Bektik Cami, Nevşehir Tahta cami bu uygulamanın görüldüğü camilerden bir kaçıdır. Bu örtü çeşidinin Dulkadirli Beyliği yapıları arasında tercih edilmiş bir uygulama olmaması, Hacıbektaş Cuma Camisi'nde yerel ustaların inşa sürecine dahil oluşunun işaretidir.

Fotoğraf 5: *Hacıbektaş Cuma Camisi*

Fotoğraf 6: Hacıbektaş Cuma Camisi, Harim Girişi

Plan 2: Hacıbektaş Cuma Camisi Planı

Fotoğraf 7: *Hacibektaş Cuma Camisi Harimi*

Fotoğraf 8: *Hacibektaş Cuma Camisi Güney Cephesi*

Ali Bey'in Hacıbektaş'a inşa ettirdiği camiyle ilgili sanat tarihi yazımında bir karışıklık yaşanmaktadır. Ali Bey'in Hacıbektaş Tekkesi içinde inşa ettirdiği 1519 tarihli Balım Sultan Türbesi'nin yanı sıra ikinci bir yapı olarak 1520 tarihli camiden söz eden Baha Tanman, 1948 yılında tekkeyi ziyaret eden Cevat Hakkı Tarım'ı kaynak göstererek, Tarım'ın aşevi yanındaki Cuma Caminin kitabesi olarak verdiği metne yer vermiştir. Tarım'dan alınan kitabenin metni şöyledir: "*Benâhâze'l-mescid fi eyyâ-misultânî'l-a'zam Selim Şâh bin Bâyezid Hân Ali bin Şehsuvâr Bek fi sene 926*" (bu mescidi Şehsuvar Beyoğlu Ali, Bayezid Han oğlu ulu sultan Selim Şah zamanında 926 yılında yaptırdı)" (Tanman, 1996: 461). Tanman bu ifadeye ve külliye içindeki caminin mimari detaylarına bakarak (mihrap kavsarası ve doğu cephede bulunan nişin kavsarasının biçimlenişi Dulkadirli dönemi yapılarındaki mimari detayları anımsatmaktadır) Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi içindeki caminin 1520 yılında Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından inşa ettirildiğini ve yukarıda bahsi geçen kitabenin kayıp olduğunu kabul eder (Fotoğraf 9). Oysa kitabe Hacıbektaş ilçesinin diğer camisi olan Cuma Camisi giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır. Tanman, tekke içinde ikinci avluda ve aşevinin bitişiğinde bulunan bu caminin 1834 yılında II. Mahmud döneminde inşa edildiği açıklamasını ise kabul etmez (Tanman, 1996: 460). Tanman'ın tekke içindeki caminin 1834 yılında inşa edildiğini kabul etmemesine karşılık Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan 1834 yılında tekke içine bir cami ve Nakşi Şeyhi için bir harem dairesi inşaatına dair kayıtlar bulunmaktadır (BOA., Hat., Dos.551, Göm. 27175, H.1250). Caminin minareli olacağını yine arşiv belgeleri göstermektedir (BOA., Hat., Dos. 553. Göm. 27362.A, H.1251).Yazışmalarda inşaatın 1837 yılına kadar devam ettiği, inşaat için ayrılan bütçenin yetersiz kaldığı ve bütçenin artırılmasının istendiği görülmektedir (BOA., Hat., Dos. 552. Göm. 27271, H.1253). Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesine inşa edilen ilk caminin 1834 tarihli cami olmadığı ise yine Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1802-1803 yılına ait belgelerden anlaşılmaktadır. 1802 tarihli belge Hacı Bektaş türbe, cami ve tekkesinin tamirine ilişkindir, tamirat için belirlenen keşif bedeli 9555 kuruştur (BOA., Hat., Dos.120, Göm. 4900, H.1217).1803 tarihli belge ise Karahöyük'te bulunan Hacı Bektaş türbe, cami ve hankahın tamiri için işgüzar mimar halifelere Salih'in tayin edildiğini göstermektedir (BOA., C. Ev., Dos.322, Göm. 16357, H.1218). Belgelerden de anlaşıldığı üzere tekkede, 1802 yılı öncesine ait bir cami bulunmaktadır. Zeynep Yürekli Gökay, Tanman'ın, yapının mimari detaylarına bakarak (özellikle mihrap nişi nedeniyle) Dulkadirli dönemine ait olduğunu iddia etmesini ikna edici bulmakla birlikte, Hacı Bektaş Tekkesi içinde bulunan caminin günümüzdeki halinin yenilenmiş olduğunu, caminin eski halinin ise Evrenosoğlu ya da Malkoçoğlu Bali Bey zamanında ikinci avlu şekillenirken inşa edilmiş olabileceğini de iddia etmektedir (Gökay, 2005: 183).

Fotoğraf 9: Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi Camisi, Harim

Osmanlı Dönemi'nde Hacıbektaş'ın bağlı bulunduğu Kırşehir'in 1479 yılında Fatih tarafından Alaüddevle Bey'e dirlik olarak verilmesinden (Gündüz, 2011: 813) itibaren bu bölge Dulkadirli hâkimiyetine girmiştir. Caminin içinde bulunan ve Dulkadirli mimarisi detaylarına benzeyen özellikler nedeniyle Tekke Camisi'nin, bölgenin Dulkadirli hâkimiyetinde olduğu dönemde köklü bir onarım ya da kısmi bir yeniden inşa geçirmiş olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Tekke içindeki camide görülen Memlûklü etkili Dulkadirli mimarisine özgü detaylarınsa Şehsuvaroğlu Ali Bey'e ait olabileceğine dair kesin kanıtlar mevcut değildir. Tekke içinde bulunan caminin giriş cephesi ve mihrabı 19. yüzyıl Osmanlı mimari özelliklerinden daha öncesine işaret etmektedir. Ancak minaresi, doğu ve kuzey cephe beden duvarları ve kubbesi geç dönemi gösterir ki minarenin eklenmesi de 1834 yılına aittir ve yapının günümüzdeki şeklini 1834 inşasına bağlamak doğrudur (Fotoğraf 10-11).

Fotoğraf 10: Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi Camisi, Giriş Cephesi

Fotoğraf 11: Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi Camisi, Kuzey Cephesi

4. Siyasi Koşullar ve Bağlılığın İfade Ediliş Biçiminin Ali Bey'in İnşa Ettirdiği Yapıların Kitabeleri Üzerinden Değerlendirilmesi

Dulkadirli Beyi Ali Bey, Anadolu'da Şii faaliyetlerin oldukça yaygın olduğu bir dönemde 16. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Sultanı tarafından beyliğin başına getirilmiş ve yedi yıl bu görevini sürdürmüştür.

Aynı bani tarafından bir yıl ara ile Hacıbektaş'ta inşa ettirilen iki yapıya bakıldığında bunlardan ilkinin Osmanlı Sultanı tarafından Bektaşî tarikatının başına getirilen Balım Sultan için inşa ettirdiği türbe olduğu görülür. Ali Bey'in inşa ettirdiği ikinci yapı Savat Mahallesi'nde bulunan Cuma Camisi'dir.

Balım Sultan Türbesi kitabesinde türbenin; büyük emir, Şehsuvar bey oğlu Ali Bey tarafından inşa ettirildiği yazmaktadır (Tütüncü, 2011: 146). Aynı kitabede Osmanlı padişahına dair herhangi bir ifade bulunmaz.

Hacıbektaş Cuma Camisi'nin 1520 tarihli kitabesinde ise son Dulkadirli Beyi'nin konumuna dair belirleyici bir sıfat kullanılmadığı görülür. Kitabe: "*Benâhâze'l-mescid fi eyyâmisultânî'l-a'zam Selim Şâh bin Bâyezid Hân Ali bin Şehsuvâr Bek fi sene 926*" (Koşay, 1925: 375) biçimindedir. Yani mescit Şehsuvar Beyoğlu Ali tarafından, Bayezid Han oğlu ulu sultan Selim Şah zamanında inşa ettirilmiştir. Yapının kitabesini yayınlayan diğer bir araştırmacı olan Sedat Bayrakal ise kitabeyi yanlış yorumlayarak, Ali Bey'in babası Şehsuvar Bey'i, Yavuz Sultan Selim'in oğlu olarak göstermiştir (Bayrakal, 2010: 307).

Baninin kendisini tam bağımsız bir bey olarak göremediği, caminin kitabesine Sultan Selim'in adını ekletmesinden anlaşılmaktadır. Ali Bey'in bu tutumu, Mengüceklî Bey'i Ahmed Şah'ın inşa ettirdiği Divriği Ulu Cami kitabesinde görülen uygulamayı akla getirir. 1228 yılında yapımı tamamlanan Divriği Ulu Camisi, Mengüceklî Beyi Ahmed Şah tarafından inşa ettirilmiştir ve bu caminin kitabesinde dönemin Anadolu'daki en önemli gücü olan Selçuklular'ın Sultanı Alaaddin Keykubad'ın da adına yer verilmiştir. Kitabede yapının "*Sultan Alaüddin Keykubad bin Keyhüsrev'in devleti zamanında*" inşa ettirildiği yazılıdır (Ülgen, 1962: 93). Divriği Ulu Camisi'nin küçük bir beylik olan Mengüceklî Beyliği'nin kısa bir bağımsızlık döneminde ancak hala Konya-Selçuklularına tabii iken inşa edildiği anlaşılmaktadır (Kuban,1999: 38).

Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi türbe kapısında bulunan 1481 tarihli kitabede yapının Dulkadirli Beyi Alaüddin tarafından, Murad Han oğlu ulu Sultan Mehmed Han'ın devrinde inşa ettirildiği yazılıdır (Gündoğdu, 1986: 69). Kitabe türbe kapısı üzerinde bulunmakla birlikte kitabe metninde yapının işlevini açıklar herhangi bir ifade yoktur. Yine benzer şekilde, Maraş Ulu Cami kitabesinde yapının 1501-2 yıllarında Memluk Sultanı Kansu Gavri zamanında, Dulkadirli Beyi Alaüddin Bey ta-

rafından inşa ettirildiği ifadesi bulunur (Gündoğdu, 1986: 37). 1481 yılından 1502 yılına kadar değişen şey Alaüddöve Bey'in bağılılıının Osmanlı'dan Memlûklü'ya kaymasıdır ancak bağılılıın ifade ediliş biçimi aynı kalmıştır. 1516 yılında kısmen, 1608 yılında ise kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan Ramazanoğulları'na ait Adana Ulu Camisi'nin batı taç kapısı üzerinde bulunan 1541 tarihli kitabesinde caminin, Osmanlı padişahı Sultan Süleyman zamanında "Halil Bey'in oğlu emirler emiri Pirî" tarafından yaptırıldığı yazmaktadır (Çam, 1988: 20). Ramazanoğulları'nın Osmanlıya bağlanmasından önce inşa edilmiş doğu taç kapısı üzerinde bulunan 1509 tarihli kitabede yapının Ramazanoğlu Halil ve Halil oğlu Pirî tarafından yaptırıldığı belirtilir (Çam, 1988: 19-20). Osmanlı padişahına dair bir ifade bulunmaz.

Bağımsız beylik dahi olsa (yakın coğrafyalarda) küçük beyliğin inşa faaliyetlerinde kendinden daha büyük olan güce tabiiyetlerini gösteren bu örnekler, özellikle cami (ulu cami) inşa ettirmenin herhangi bir kurala bağlanmamış olmakla birlikte saltanat göstergelerinden biri olup olmadığı sorusunu akla getirir. Cuma hutbesi okunan bu yapılar, bu yönleri nedeniyle mimari gelenekte ayrı bir yere sahiptir. Gülru Necipoğlu, Sultan Süleyman döneminde cami inşası için padişah izni gerekmesine karşılık, Cuma hutbesinin okunmadığı mescitler için sultanî onaya gerek duyulmadığını söyler (Necipoğlu, 2013: 57). Evrensel hilafet iddiasındaki Sultan Süleyman döneminde, Cuma namazı Osmanlı topraklarının her yerinde zorunlu hale getirilmiştir (Necipoğlu, 2013: 58). Minberi olan ve şeriatı uygulayacak bir kadısı bulunan her kasaba, sakinlerinin Cuma namazını eda etmek zorunda olduğu yer olarak tarif ediliyordu. (Necipoğlu, 2013: 68). Hacıbektaş'ta bulunan bu caminin ilk inşa edildiğinde de Cuma cami olarak adlandırılıp adlandırılmadığını bilemesek de zamanla Cuma camisine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Bir yerleşimin en eski ve büyük camisi olan ulu camilerin (Cuma camilerinin) inşasının banılığını üstlenmek muhakkak ki bir saygınlık kaynağıdır. Prestijli getirisinin yanında cami inşa ettirmenin yönetsel olarak bir bağımsızlık göstergesi olabileceği yine yukarıda verilen örneklere bakılarak iddia edilemese de ima edilebilir. Sultan Süleyman döneminde cami inşa ettirmenin sultanî izin gerektirmesi bu yönde okunabilir. Sikkeden ve hutbeden muaf olarak beyliğin başına getirilen Ali Bey'in (Altınöz, 2005: 427) 1519 yılında inşa ettirdiği Balım Sultan Türbesi kitabesinde Yavuz'un adının zikredilmesine gerek duyulmamışken, bir yıl sonra aynı bölgeye inşa ettirdiği Cuma Camisi'nde Yavuz'un adının geçmesi muhtemel bu geleneğin bir uzantısı olarak düşünülebilir. Eğer cami (ulu cami) inşa ettirmek bağımsız bir yönetim olmanın göstergesi ise küçük beyliğin bağımsız bir yönetim olarak algılanma endişesi, kitabelerde büyük gücün sultanının adının zikredilmesiyle yumuşatılmış ve bağımsızlık iddiası tehlikesi bu şekilde geçiştirilmiş olmalıdır. Fatih Sultan Mehmed, Şehsuvar Bey'i bir bağılılık ahitnamesi imzalatarak Dulkadirli Beyliği'nin başı-

na getirmiştir (İnalçık, 2003: 400). Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'in Sultan Selim'e bağlılığını gösterme şekli ise (bir nevi ahitnamesi) Cuma Camisi kitabesinde onun adını zikretmesiyledir. Mezar yapısı olan türbe ile işlevselliğin yanında dini bir simge olan cami inşaatına olan yaklaşımın farklılığı Şehsuvaroğlu'nun Hacibektaş'ta inşa ettirdiği örneklerde net biçimde görülür.

5. Sonuç

1337-1522 yılları arasında Anadolu'da varlığını sürdüren beyliklerden Dulkadirli, Ramazanoğulları ile birlikte Anadolu'da devam eden çok merkezliliğin son iki temsilcisi olmuşlardır. 15. yüzyılın sonlarından itibaren sık sık Memlûklularla-Osmanlıların hâkimiyetine giren Dulkadirli, Yavuz'un doğu seferinin bir sonucu olarak 1515 yılında Osmanlılara bağlanmışlardır. Beyliğin başına getirilen Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlıdan bağımsız hareket etmeyen ve hâkimiyet alanı sınırlanmış bir yönetici konumunda varlığını (en azından Sultan Selim ölene kadar) sürdürmüştür.

Son Dulkadirli Bey'inin mimari faaliyetlerde bulunduğu kendi adının geçtiği iki kitabe ile kesinlik kazanmaktadır. Ali Bey'in bâniliğinde kendi siyasi varlığını tehlikeye atmadan bunu gerçekleştirdiği dikkati çeker. Dönemin siyasi koşullarına göre hareket etmiş olan Ali Bey'in hakkındaki bağımsızlık iddiaları ancak Yavuz öldükten sonra ileri sürülmüştür. Siyaseti iyi takip eden Ali Bey'in mimari faaliyetlerinde de belirli bir hassasiyeti göz önünde bulundurduğu ve inşa ettirdiği caminin bâniliğinde dahi kendini geri plana aldığı kitabeden anlaşılmaktadır. Hacibektaş'taki iki yapıyı inşa ettirdiğinde de Yavuz Sultan Selim hayattadır. Balım Sultan için inşa ettirdiği türbede "büyük emir" olarak tanımlanmasına karşılık, aynı bölgede inşa ettirdiği Cuma Camisi'nde Yavuz'un adı zikredilmiş, Ali Bey içinse herhangi bir sıfat kullanılmamıştır. Balım Sultan Türbesi kitabesinde Ali Bey büyük emir olarak zikredilmekle birlikte, Anadolu'daki Şii faaliyetlere karşı Osmanlı Sultanı tarafından bu tekkenin başına getirilen Balım Sultan için yapı yaptırması dahi Osmanlı'nın bu dönem politikasını destekler bir tavidir. Ali Bey'in cami kitabesindeki çekingen tanımı ise, cami inşa ettirmenin hâkimiyet göstergesi olup olmadığı sorunsalı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- ALTINÖZ, İ. (2005). Dulkadir vilâyetinin Osmanlı idari düzeninde yerini alması. *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, (Kahramanmaraş: 6-8 Mayıs 2004): 427-435.*
- ARGUNŞAH, M. (1997). *Şükri-i Bitlisi selim-nâme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- ATALAY, B. (2008). *Maraş tarihi ve coğrafyası*. Çev. İlyas Gökhan vd., Kahramanmaraş: Belediye Yayınları.
- BAYBURTLUOĞLU, Z. (2006). Kahraman Maraş'ta bir grup Dulkadiroğlu yapısı. *Vakıflar Dergisi*, 10: 234-250.

- BAYRAKAL, S. (2010). Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesindeki Bektaşî kültürüyle ilişkili Türk eserleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55: 281-310.
- ÇAM, N. (1988). *Adana Ulu Camii Külliyesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DÖĞÜŞ, S. (2012). Dulkadirli Türkmenleri ve Safevilik. *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Maraş, 369-388.
- EMECEN, F. (2010). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- GÖKHAN, İ. vd. (2013). *Osmanlı Dönemi Maraş'ın tarihinde Dulkadirli ve Bayezidli idareciler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÖRKAY, Z. Y. (2005). *Legend and Architecture in The Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş*. Unpublished Doctoral Thesis. Harvard University, Massachusetts.
- GÜNDOĞDU, H. (1986). *Dulkadirli beyliği mimarisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜNDÜZ, A. (2011). Kırşehir'de Dulkadirli adını taşıyan köyler hakkında bilgiler. *Turkish Studies*, 6(3): 811-833.
- İNALCIK, H. (2003). Mehmed II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28: 395-407.
- KIRLANGIÇ, H. (2001). *İdris-i Bidlîsî Selim Şah-Nâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KUBAN, D. (1999). *Divriği mucizesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KOŞAY, H. Z. (1925). Hacı Bektaş tekkesi. *Türkiyat Mecmuası*, 2: 365-391.
- MORDTMANN, J.H. vd. (1991). Dhu'l-Kadr. *Encyclopaedia of Islam*, 2: 239-240.
- NECİPOĞLU, G. (2013). *Sinan çağı, Osmanlı imparatorluğu'nda mimarî kültür*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- OCAK, A. Y. (1992). Balım Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5: 17-18.
- ÖZER, M. (2012). Dulkadir Bey'i Şehsuvaroğlu Ali Bey ve Sancaklı yörükleri. *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 301-311.
- ÖZTUNA, Y. (2006). *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Babiali Kültür Yayınları.
- ŞAHİN, İ. (1986). Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün sosyal ve demografik tarihi (1485-1584). *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 6: 31-38.
- TANMAN, B. (1996). Hacı Bektaş-ı Veli külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14: 459-471.
- TÜTÜNCÜ, M. (2011). Hacı Bektaş külliyesinin kitabeleri. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 5: 141-162.
- UZUNÇARŞILLI, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi*. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜLGEN, A. S. (1962). Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası. *Vakıflar Dergisi*, 2: 93-97.
- YİNANÇ, R. (1994). Dulkadroğulları. *TDV İslam ansiklopedisi*, 9: 553-557.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Vesikaları

- BOA., Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 551, Gömlek No: 27175.
- BOA., Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 553, Gömlek No: 27362.A.
- BOA., Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 552, Gömlek No: 27271.
- BOA., Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 120, Gömlek No: 4900.
- BOA., Cevdet Evkaf, Dosya No: 322, Gömlek No: 16357.